

УДК 159.9.07

1. Загальна психологія; психологія особистості

ВИВЧЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ВНЗ

Діхтяренко С.Ю., к.психол.н., доцент кафедри психології

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Стаття присвячена вивченню проблеми комунікативної компетентності студентів. Розглянуто актуальність вирішення проблеми комунікативної компетентності в освітньому середовищі ВНЗ, проаналізовано результати дослідження, проведеного серед студентів – майбутніх психологів.

Ключові слова: *комунікативна компетентність, комунікативні здібності, комунікативні вміння, товариськість.*

Статья посвящена изучению проблемы коммуникативной компетентности студентов. Рассмотрены актуальность решения проблемы коммуникативной компетентности в образовательной среде вуза, проанализированы результаты исследования, проведенного среди студентов – будущих психологов.

Ключевые слова: *коммуникативная компетентность, коммуникативные способности, коммуникативные умения, общительность.*

Dikhtiarenko S.U. STUDY KOMUNIKATYVNOYI KOMPETENTNOCTI MAYBUTNIH PSYCHOLOGISTS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Article consecrated to the problem of communicative competence of students. We consider the relevance of solving the problem of communicative competence in the educational environment of a higher educational institution, analyzes the results of a study conducted among students – the future psychologists.

Key words: *communicative competence, communication skills, sociability.*

Постановка проблеми дослідження та її зв'язок з важливими практичними завданнями.

У сучасному суспільстві компетентність в сфері спілкування стала однією з головних складових високого професійного рівня. Для професії психолога

комунікативна компетентність є провідною професійною характеристикою, від якої залежить персональний успіх, конкурентоспроможність і особиста задоволеність. Сучасний випускник ВНЗ повинен володіти не тільки певними знаннями про різні сторони і аспекти спілкування, а й вміннями скористатися цими знаннями в реальних ситуаціях, втіливши їх у конкретні кроки з метою досягнення взаєморозуміння і високих результатів професійної діяльності, тобто повинен володіти комунікативними нахилами.

Комунікація виступає складовою частиною вдосконалення професійної компетентності особистості. Високий рівень розвитку комунікативної компетентності забезпечує процес самоконструювання особистості, сприяє саморозвитку, взаємодії людей при спілкуванні, розвитку комунікативних здібностей і умінь особистості, вирішенню внутрішньо особистісних проблем і конфліктів.

Аналіз останніх досліджень, в яких започатковано розв’язання даної проблеми, виділення невиділених раніше частин загальної проблеми. Однією з нагальних освітніх проблем сьогодення є професійне становлення молоді, адже освіта є базою для розвитку кожної особистості, запорукою успішного майбутнього України, її конкурентоздатності на світовій арені. Освіта повинна узгоджувати можливості і запити особистості з соціальним замовленням сучасності, що виявляється у формуванні комплексу компетентностей, набутих людиною у процесі її самовизначення і фахової підготовки у навчальних закладах. Слід визнати, що підготовка майбутнього фахівця в Україні у цьому плані продумана недостатньо, хоча праць, присвячених вивченню проблеми фахового самовизначення молоді, чимало. Такими є роботи В.Є. Кавецького, Л.М. Мітіної, Н.А. Побірченко [6; 11; 12]. Компетентність як важливий показник професійного становлення вивчалась у роботах О.М. Дахіна, Б.Д. Ельконіна, А.К. Маркова [10]. Окремі дослідницькі підходи до її формування розглядались у працях А.В. Василюк та О.В. Овчарук [13].

І хоча є чимало праць, присвячених вивченню проблем професійного становлення молоді, пов'язане з цим процесом формування комунікативної компетентності вивчене недостатньо, а, проте, актуалізується увага до комунікативної компетентності у процесі підготовки фахівців. Мовлення студентів є предметом дослідження науковців. У даній проблематиці працювали науковці, зокрема, з питання ефективної комунікації – Ю.Жуков, Т.Ладиженська, комунікативних здібностей – Ю.Касаткіна, Н.Клюєва, комунікативної компетентності – Ю.Ємельянов, правила й постулати нормативного спілкування розробляли О.Войскунський, Є.Головаха, Ю.Жуков, В.Матвєєв, В.Семиченко [4].

Дослідженням комунікативної компетентності фахівців різних спеціальностей займалися Т.Бутенко, І.Данченко, О.Касаткіна, І.Козубовська, О.Краєвська, В.Назаренко [2]. Професійній комунікативній компетентності присвячені праці С.Александрової, Д.Годлевської, О.Загородної, З.Підручної [1]. Комунікативну компетентність з погляду психології, соціології, теорії комунікації, культурології досліджували і зарубіжні вчені L. Bachman, M. Canale, N. Chomsky, K. Foss [15]. Разом з тим, проблема комунікативної компетентності майбутніх психологів в освітньому середовищі ВНЗ і сьогодні залишається актуальною.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідити комунікативну компетентність студентів-психологів в процесі фахової підготовки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Комунікативна компетентність є вмінням успішно спілкуватися з людьми, важливою якістю, необхідною людині практично у всіх життєвих ситуаціях. Для багатьох професій психологічні якості особистості, які проявляються в міжособистісному спілкуванні, сприйнятті, оцінці, мають велике значення. Особливо важливий досвід міжособистісного спілкування для фахівців професій типу «людина-людина», зокрема психологів. Такому фахівцеві необхідний високий рівень комунікативної компетентності, що передбачає не тільки володіння технологією спілкування з людьми, а й особистісну готовність

до професійного спілкування, оволодіння навичками самопізнання, впливу на інших людей, міжособистісного сприйняття і оцінки.

З метою дослідження комунікативної компетентності майбутніх психологів було проведено констатуючий експеримент. Базою дослідження був Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Вибірку склали 225 осіб – студенти факультету соціальної та психологічної освіти та факультету початкової освіти спеціальності «Практична психологія». Вік студентів знаходився в межах 19-25 років.

Професійне становлення охоплює тривалий період життя людини, протягом якого зазнають змін професійні плани, провідна діяльність, ситуація соціального оточення, перебудовується структура особистості. Студенти III-IV курсів перебувають в уже звичній для себе соціальної ситуації навчання в вузі, сформованих взаємин в навчальному колективі. Зниження актуальності цих факторів, а також переважання в навчальному плані блоку психологічних дисциплін у порівнянні з I та II курсами є передумовами для активізації процесу професійного самовизначення. Дослідження динаміки навчально-професійних установок студентів-психологів показали, що студенти старших курсів демонструють більш високу вимогливість до своєї підготовки за рахунок підвищення самокритичності в їх професійному самовизначенні. Е.Ф. Зеер [5] зазначає, що найбільш складними для студентів є перші роки навчання, що пояснюється адаптацією до навчально-пізнавальної діяльності: несформованістю навчальних дій, слабкою вираженістю навчально-професійних мотивів. Крім того, в перший і останній роки навчання спостерігається криза професійного вибору: виникає невдоволення окремими навчальними предметами, з'являються сумніви в правильності професійного вибору, слабшає інтерес до навчання. Враховуючи вищевказані факти, ми дійшли до висновку, що для дослідження комунікативної компетентності оптимально вибрати в якості піддослідних студентів III-IV курсів. Констатуючий експеримент проводився із застосуванням наступних психодіагностичних методик: «Оцінка рівня товарищескості», «Методика

діагностики емпатії», «Методика виявлення комунікативних та організаторських здібностей», «Тест оцінки комунікативних умінь», «Методика діагностики перешкод у встановленні емоціональних контактів».

Після первинної математичної обробки даних були отримані наступні результати. Аналіз результатів дослідження рівня товарищескості майбутніх психологів показав, що рівні «дуже низький» і «низький» не відмічені у жодного піддослідного. Рівень «нижче середнього» виявлено у 3,4% студентів, середній рівень мають 33,2%, рівень «вище середнього» – 50,4%, високий – 12,5% і «дуже високий» – 0,4% студентів. Більшість майбутніх психологів (63,3%) є досить товарищескими або дуже товарищескими людьми. Разом з тим високий рівень комунікабельності не є достатньою підставою для ефективного спілкування психолога з іншими людьми. У процесі професійного навчання майбутніх психологів у них необхідно формувати вміння встановлювати і підтримувати такий рівень спілкування з усіма учасниками освітнього процесу, який забезпечує ефективність їх діяльності. Результати дослідження рівня товарищескості представлені на рис. 1.

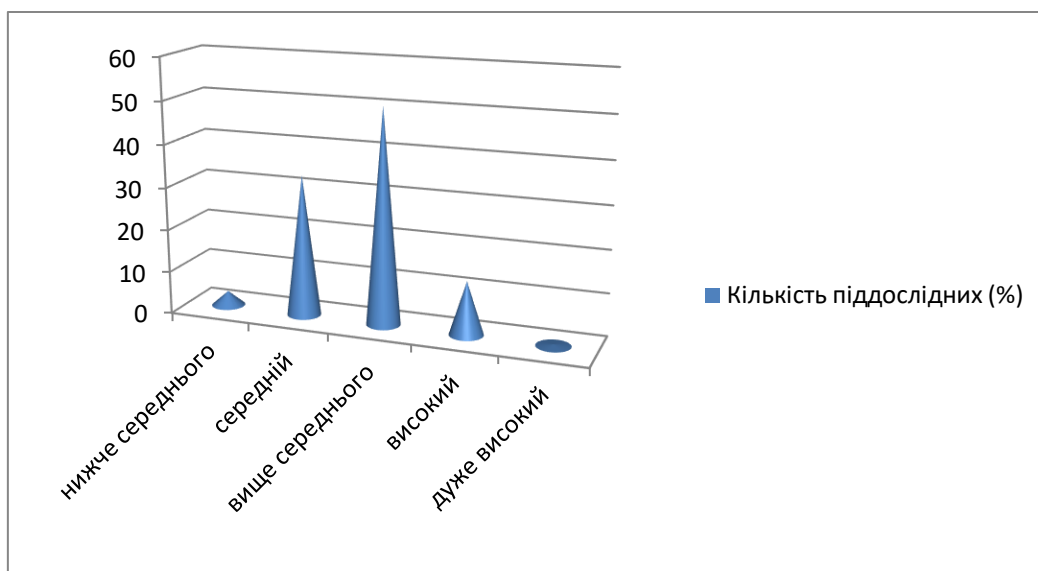

Рис. 1. Результати дослідження рівня товарищескості студентів

Аналіз результатів дослідження здатності до емпатії за методикою І.М.Юсупова показав, що низький рівень емпатії мають 6,6% студентів, рівень «нижче середнього» – 26,7%, середній рівень – 40,9%, рівень «вище середнього» – 14,2% і високий рівень – 11,6% випробовуваних. Переважна

більшість майбутніх психологів (88,4%) не є «черствими» людьми, але в той же час не належать до числа особливо чутливих осіб. У міжособистісних відносинах вони швидше схильні робити висновки про людей за їхніми вчинками, ніж довіряти своїм особистим враженням, у спілкуванні уважні, але при зайвому прояві почуттів співрозмовника нерідко втрачають терпіння. Лише 11,6% студентів можна назвати емоційними, чуйними, особливо чутливими до потреб і проблем оточуючих.

Емпатія як процес емоційного відгуку на переживання іншої людини сприяє формуванню комунікативної компетентності особистості. Тому на формуючому етапі експерименту передбачається підвищити рівень емпатії студентів шляхом спеціального навчання навичкам самоаналізу, розвитку сензитивності, здатності до емпатійного слухання. Результати дослідження рівня емпатії студентів представлені на рис. 2.

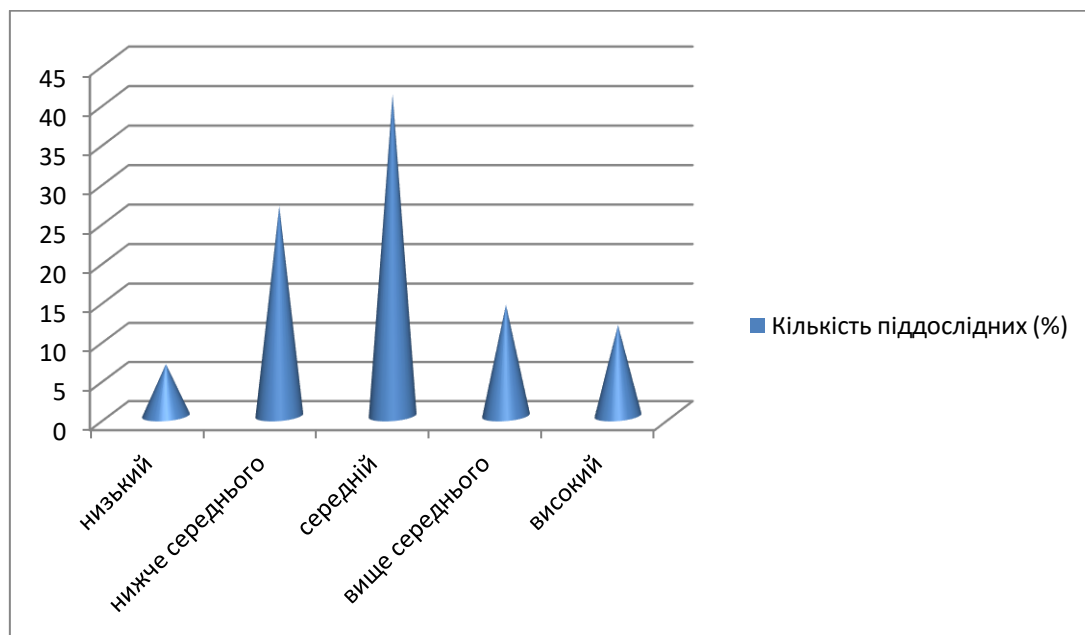

Рис. 2. Результати дослідження рівня емпатії студентів

У констатуючому експерименті був також використаний тест оцінки комунікативних умінь. Отримані наступні результати: 1,3% студентів мають високий рівень комунікативних умінь, вони уважні, терплячі в спілкуванні, уміють слухати співрозмовника. У 51,3% піддослідних виявлено рівень комунікативних умінь «вище середнього», під час бесіди вони іноді дратуються, відмовляють партнеру в повній увазі. 42,7% майбутніх психологів

мають рівень комунікативних умінь, їм притаманні такі недоліки в спілкуванні, як зайва критичність по відношенню до співрозмовника, поспішні висновки, нещирість, монополізація розмови. У 4,7% студентів виявлено низький рівень комунікативних умінь, їм необхідно працювати над собою і вчитися слухати. Порівняльний аналіз цих даних з результатами вивчення рівня товариськості студентів показав, що рівень комунікативних умінь майбутніх психологів в цілому нижче, ніж рівень комунікабельності. Результати дослідження рівня комунікативних умінь у студентів УДПУ імені Павла Тичини представлені на рис. 3.

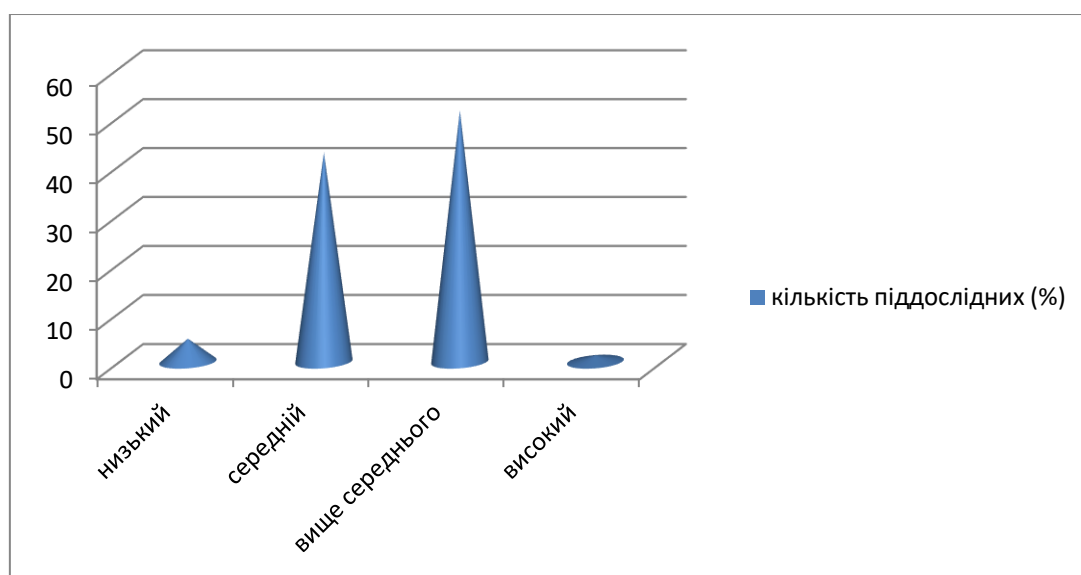

Рис. 3. Результати дослідження рівня комунікативних умінь студентів

Дослідження комунікативних та організаторських здібностей за допомогою теста-опитувальника «КОЗ-2» показало, що низький рівень комунікативних здібностей мають 22%, низький рівень організаторських здібностей – 24,1% студентів. Вони не прагнуть до спілкування, почувають себе самотньо в новій компанії, колективі, віддають перевагу проводити час наодинці з собою.

Рівень комунікативних здібностей «нижче середнього» виявлено у 16,4%, рівень організаторських здібностей «нижче середнього» – у 26,7% опитаних. Ці студенти мають комунікативні та організаторські здібностей нижче середнього рівня, обмежують свої знайомства, відчують труднощі у встановленні контактів з людьми і у виступі перед аудиторією, погано орієнтуються в

незнайомій ситуації, не відстоюють свою думку, важко переживають образи. У багатьох справах вони вважають за краще уникати прояву самостійних рішень та ініціативи.

Середній рівень прояву комунікативних здібностей мають 17,2% студентів, середній рівень прояву організаторських здібностей – 10,8%. Вони прагнуть до контактів з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, відстоюють свою думку, планують свою роботу, однак потенціал їх здібностей не відрізняється високою стійкістю. Ця група досліджуваних потребує подальшої планомірної роботи по формуванню та розвитку комунікативних і організаторських здібностей.

Рівень комунікативних здібностей «вище середнього» виявлений у 19%, рівень організаторських здібностей «вище середнього» – у 21,5% випробуваних. Вони не губляться у новій обстановці, швидко знаходять друзів, прагнуть розширити коло своїх знайомих, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу в спілкуванні, беруть участь в організації громадських заходів, здатні приймати самостійне рішення у важкій ситуації.

Високий рівень комунікативних здібностей мають 25,4% досліджуваних, високий рівень організаторських здібностей – 16,8%. Ці студенти відчують потребу в комунікативній і організаторській діяльності, швидко орієнтуються у важких ситуаціях, невимушено поведуть себе у новому колективі, це ініціативні люди, які вважають за краще в важливій справі або в складній ситуації приймати самостійні рішення, відстоюють свою думку. Вони можуть внести пожвавлення в незнайому компанію, люблять організовувати різні ігри, заходи, наполегливі в діяльності, яка їх приваблює, і самі шукають такі справи, які б задовольняли їх потребу в комунікації і організаторській діяльності.

Нерідко у одного і того ж випробуваного значно відрізнялися рівні комунікативних і організаторських здібностей. Середній бал, отриманий за шкалою оцінок комунікативних схильностей у всій вибірці, дорівнює 3,2; середній бал, отриманий за шкалою оцінок організаторських схильностей, дорівнює 2,9. Це означає, що середньостатистичний студент у вибірці більш

схильний до безпосереднього спілкування з іншими людьми, ніж до організації різних справ і заходів. Результати дослідження комунікативних і організаторських здібностей майбутніх психологів представлені на рис. 4.

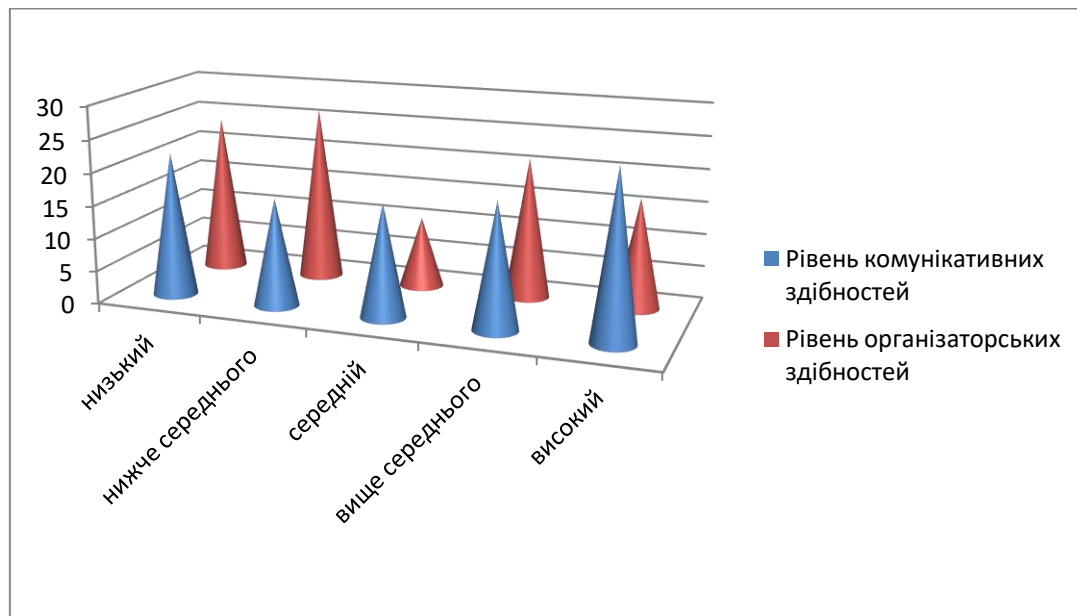

Рис. 4. Результати дослідження комунікативних і організаторських здібностей студентів

Дослідження емоційних перешкод у спілкуванні за допомогою відповідної методики показало, що найбільш вираженою емоційною перешкодою студентів є неадекватний прояв емоцій. Середнє число перешкод, отримане у вибірці за цим показником, дорівнює 4,6. На формуючому етапі експерименту на це необхідно звернути особливу увагу, навчаючи студентів правильно висловлювати свої емоції і почуття. Найменш вираженою емоційною перешкодою в спілкуванні є домінування негативних емоцій (середнє число перешкод дорівнює 2,8).

В результаті застосування даної методики були також виявлені рівні емоційної ефективності в спілкуванні. Перший рівень емоційної ефективності в спілкуванні (загальна кількість перешкод від 0 до 2) не виявлено ні в одного випробуваного. Другий рівень (загальна кількість перешкод від 3 до 5) виявлено у 12,6% студентів. Це люди, яким їхні емоційні прояви не створюють перешкод для спілкування. Третій рівень (загальна кількість перешкод від 6 до 8) характерний для 22,1% майбутніх психологів. Вони відчувають труднощі в спілкуванні, пов'язані з емоціями. Четвертий рівень емоційної ефективності в

спілкуванні (загальна кількість перешкод від 9 до 12) виявлено у 40,2% піддослідних. Їхні емоційні прояви ускладнюють взаємодію з партнерами. П'ятий рівень (загальна кількість перешкод більше 13) мають 25,1% студентів. Цей рівень характеризується тим, що емоції заважають встановлювати контакти. Результати дослідження емоційних перешкод в спілкуванні представлені на рис. 5.

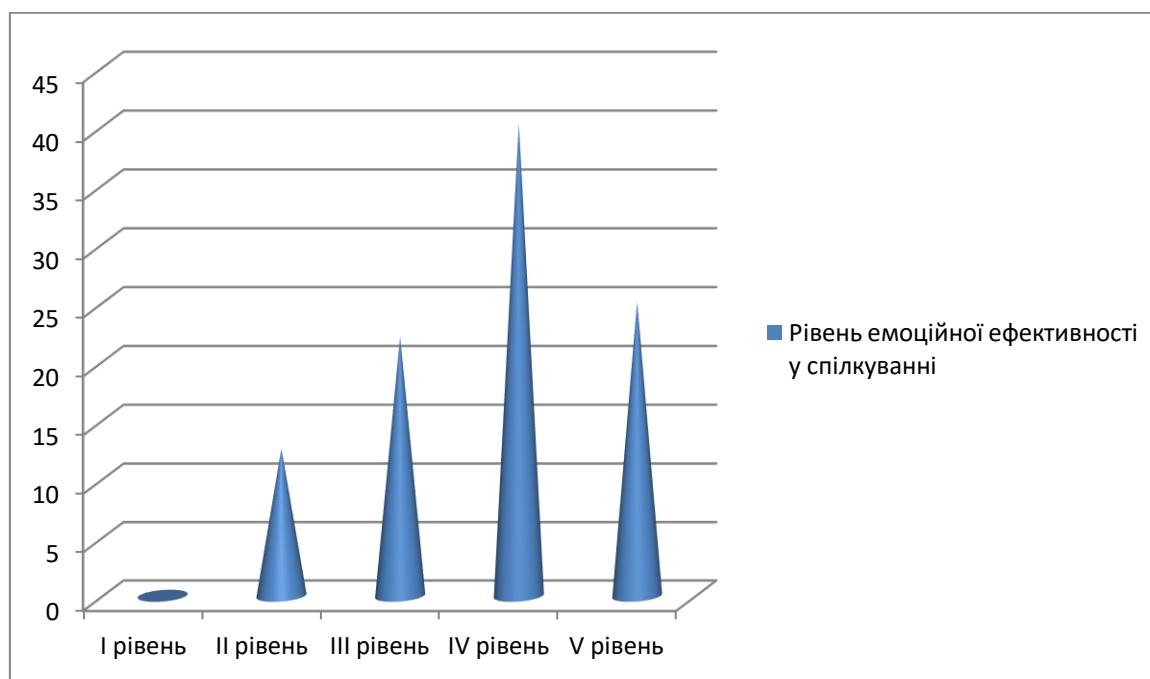

Рис. 5. Результати дослідження емоційної ефективності у спілкуванні студентів

Висновки. Такім чином, логіка констатуючого експерименту полягала в тому, щоб виявити студентів, які мають найбільш низькі показники рівня сформованості комунікативної компетентності, потім провести з ними групові та індивідуальні бесіди про важливість ефективного спілкування в професійній діяльності психолога і запропонувати пройти навчання із застосуванням комплексу психологічних технологій, розроблених в ході моделювання процесів формування професійної комунікативної компетентності.

У цьому зв'язку більш глибокого та детального вивчення потребує питання обґрунтування психологічних умов та загальної технології формування комунікативної компетентності фахівця будь-якої сфери діяльності.

Використані джерела

1. Тексти лекцій з дисципліни «Професійно-комунікативна компетентність» / Укл.: Александрова С.А. – Харків: ХНАМГ, 2008 р. – 40 с.
2. Бутенко Т.О. Активні методи навчання у формуванні комунікативної компетентності студентів / Т.О. Бутенко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків: ХДАДМ (ХХІІІ), 2009. – № 11. – С. 6-9.
3. Долгова В. И., Мельник Е. В. Эмпатия: монография. – М.: Изд-во «Перо», 2014. –185 с.
4. Жуков Ю.М. Позиции психолога-практика // Введение в практическую социальную психологию / Под ред. Ю.М. Жукова, Л.А. Петровской, О.В. Соловьевой. – М.: Смысл, 1996. – с. 21-35.
5. Зеер Э.Ф. Психология профессионального образования. – М.; Воронеж: МОДЭК, 2003. – 480 с.
6. Кавецький В. Є. Особливості професійного консультування школярів з особливими потребами / В. Є. Кавецький // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія: Соціально-педагогічна. – 2012. – Вип. 19(1). – С. 96–103.
7. Климов Е.А. Пути в профессионализм. Психологический взгляд. учеб. пособие. – М.: Московский психолого-социальный институт: ФЛИНТА, 2003.
8. Кон И.С. Социологическая психология. – Воронеж: МОДЭК, 1999. – 560с.
9. Куницына В.Н. Межличностное общение: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.
10. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М.: Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 312 с.
11. Митина Л.М. Психология личностно-профессионального развития субъектов образования. – М. – СПб., 2014. – 375 с.

12. Побірченко Н.А. Консультативні моделі спілкування в освітологічному просторі / Н. А. Побірченко // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2014. – Вип. 2. – С. 104–107.
13. Пометун О.І. Теорія і практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / за заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : К.І.С., 2004. – С. 16–25.
14. Райгородский Д.Я. Практическая психодиагностика: методики и тесты. – Самара: Изд. дом «БАХРАХ», 1998. – С. 581.
15. Rickheit G. Handbook of Communicative Competence / Gert Rickheit, Hans Srohner . – Gottingen: Hubert & Co., 2008. – 561 h.